

**Arts & Commerce College Warwat Bakal
Tq. Sangrampur Dist. Buldana**

Research Papers 2018-2019

Sr. No	Title of Paper	Name of Author	Department	Journal	Year	Impact Factor
1	स्त्री विषयक अधिकार काल व आज : एक विश्लेषण	Subhash S. Pawar	History	Research journey- Multidisciplinary international E-research journal	2019	6.261

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 162 | March 2019 | ISSN – 2348-7143
UGC Approved Journal List No. 40705

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY
Multidisciplinary International E-research Journal

Women Empowerment

- GUEST EDITOR -

Dr. Dinesh R. Jaronde

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

For Details Visit To : www.rcsearchjourney.net

४२.	महिला सबलीकरण व पंडिता रमाबाई	१०७
	डॉ. चंदन एम. बावलगावे	
४३.	सावरकरांचे स्त्रियांविषयीची भूमिका	१०९
	प्रा. मोहन बाबूराव चव्हाण	
४४.	मानवी अधिकार व महिला	११२
	प्रा. निता पांडे	
४५.	मानव अधिकार व महिला	११४
	डॉ. प्रज्ञा बी. कामडी	
४६.	मानवी अधिकार आणि महिला	११६
	प्रा. डॉ. प्रमिला डी. भोयर	
४७.	ऐतिहासिक यशस्वी महिला : रझिया सुलताना	११९
	प्रा. प्रितम वसंतराव गावंडे	
४८.	राजर्षी शाहू महाराजांचे महिला सबलीकरणाचे कार्य	१२१
	प्रा. एस.आर. मंझा	
४९.	महिला व आरोग्य	१२३
	प्रा. डॉ. लता गणेश सावरकर	
५०.	समाज सुधारक सावित्रीबाई फुले.....	१२४
	प्रा.डॉ. शारदा राऊत, प्रा.अर्चना बदने	
५१.	भारतीय इतिहासातील कर्तृत्ववान स्त्रिया	१२७
	प्रा. शितल संग्राम सालवाडगी	
५२.	सामाजिक मिथकांचा बळी : 'स्त्री'	१३१
	डॉ. शारदा विजयकुमार सोळंके	
५३.	२० शतकातील अभिजनवादी स्त्री सुधारणा व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	
५४.	(गुणाबाई वाघमारे गाडेकर यांच्या आत्म चरित्राच्या आधारे चिकित्सक परिक्षण)	१३३
	सुनिता सावरकर	
५५.	विवाहित स्त्रीचे कुटूंबातील व समाजातील स्थान.....	१३६
	प्रा. उमेशकुमार पी. शहारे	
५६.	महिलांच्या सबलीकरणात बचत गटाची भूमिका	१३९
	प्रा. सतिश आर. जाधव	
५७.	महिला आणि राजकारण	१४१
	प्रा.डॉ.सौ. उज्वला आर. पाटील	
५८.	महिला आणि मानवाधिकार	१४४
	प्रा. उमेशकुमार पी. शहारे	
५९.	महिला सक्षमीकरणात : महिला बचत गटाचे योगदान.....	१४६
	प्रा. सौ. वैशाली एस पाटील	
६०.	ग्रामिण महिला व सक्षमीकरण.....	१४८
	प्रा. विलास महादेवराव वानखेडे	
६१.	बचत गटाच्या माध्यमातून महिलांचे सबलीकरण.....	१४९
	प्रा. मनोहर आं. गुडघे	
६२.	स्त्रीविषयक अधिकार काल व आज; एक विश्लेषण.....	१५१
	प्रा. डॉ. सुभाष एस. पवार	
६३.	भटक्या विमुक्त जाती-जमातीच्या साहित्यातून अभिव्यक्त होणारी स्त्री जीवनातील संघर्ष	१५४
	प्रा. महानंदा संदिपान बिडगर	

स्त्रीशिक्षणक अधिकार काल व आज; एक विप्लेयण

सा. डॉ. सुभाष चव्, पन्ना

सहयोगी पाठ्यापक

महिला व वाणिज्य महाविद्यालय, मंगर बफाल, ता. मीरामपुर, जि. बुलडाणा ४४४ २०२

सारांश ।

जगातील अतिन प्राचिन संस्कृती म्हणून भारताकडे पाहिले जाणे, वैदिक काळात स्त्रियांना मानाचा दर्जा होता, उच्चोत्तर विद्या दर्जा खालावत जावून स्त्रियांकडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन भोगवादी बनला. ही स्थिती उन्नावैदिक काळापासून तर थेट आधुनिक काळापर्यंत चालत आली. स्वातंत्र्योत्तमकाळात विद्या सामाजिक दर्जात थोडा बहुत बदल घडून येण्यास सुरुवात झाली, तर एकदिवसाच्या शतकात आधुनिकीकरणामुळे प्रत्येक क्षेत्रात तिने आपल्या कर्तृत्वाची छाप मीदली. स्वाभाविकच तिच्या या कर्तृत्वात त्या-त्या काळातील समाज सुधारणांना साहज्य घेतलेल्या पुरुषांचा मानत्वाचा वाटा आहे, हे निश्चितच नाकारता येत नाही त्याचाच परापर्य घेणाम हा लेख आहे.

प्रस्तावना ।

सध्या भारतीय संस्कृतीवर संगळवादा, भोगवादी जीवन व पाश्चिमात्यांचे अंधानुकरण यांनी आघात केला आहे. भारतातील महिलांवरील अत्याचाराने आजची आकडेवारी पाहता आपला देश अज्ञानही पाशाण युगात आहे काय ? असा प्रश्न पडतो. जो देश स्त्रियांना सन्मानाची वागणूक देत नाही त्या देशाचे लवकरच अंधा पतन होते असे स्वामी विवेकानंदांनी म्हटले आहे. आपल्या देशामध्ये स्त्रियांना समान दर्जा देण्याचे काम ही आपली नैतिक जबाबदारी असून तसे आपल्या राज्यघटनेच्या मूलभूत हक्कांमध्ये स्पष्ट म्हटले आहे. पण याची अंमलबजावणी प्रत्याक्षात होत नाही. खिला बालपणापासून मिळणारी दुय्यम वागणूक, भारतातील दहजत्राी पुरुषांमधील स्त्रियांचे घटते प्रमाण अत्यंत चिंताजनक आहे. शिक्षण, आरोग्य, संपत्तीचा हक्क, नोकरी, व्यवसाय या सर्वच ठिकाणी स्त्री ही दुर्लक्षिली जाते या सामाजिक असमानतेचा परिपाक म्हणून स्त्रियांवरील अत्याचारांचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे. सवृद्ध समाजनिर्मातीसाठी समाजसुधारकांची भूमिका साकारण्यासाठी स्त्रियांनी पुढे पाऊल टाकण्याची आज गरज निर्माण झाली आहे.

पुर्व वैदिक कालखंडातील स्त्रियांचे अधिकार :

भारतीय इतिहासाची सुरुवात ही वैदिक काळापासून होते. वैदिक काळातील समाजात स्त्रियांना मान असो व त्यांना गौरवपूर्ण स्थान प्राप्त झालेले होते. वैदिक काळाच्या प्रणेत्यांनी स्त्रीचे स्वभाव विशेष ओळखून खिला शिक्षण व संस्कार दिले होते त्यावरच स्त्रीजीवनाची उभारणी केली होती. त्याकाळातील समाजात विशिष्ट मनोरचनेच्या स्त्रिया स्वतःला विद्यापारनेला साहज्य घेत असत. हे धोशा, लोपामुद्रा या स्त्रियांवरून समजते ह्या स्त्रियांच्या वेदगंत्राच्या दृष्ट्यांमध्ये अंतर्भाव होते. तैत्तिरीय ब्राह्मण व शतपथ ब्राह्मणांवरून राजांचे वेळी स्त्रियांचे व्रतोपनयन होत असो व नवव्याबरोबर खिला यज्ञ शिक्षा मिळत असो. दैनंदिन जीवनात आवश्यक असलेल्या गंत्रांचे ज्ञान आणि दैनंदिन जीवनातील विधीत वैदिक विधी करण्याची पात्रता वैदिक स्त्रियांत होती. त्याकाळातील स्त्रिया आगीकार्य करित व त्या गंत्रांचे ज्ञान होत्या. पुरुषांप्रमाणे स्त्रियांही सर्व संस्कारास अधिकारी मानल्या जात. पतीसहोदय व पतीच्या गैरहजेरीत स्त्रिया अनेक भूमिकेतून करित व्रतवेदातील व्रतही व्रता स्त्रियांनी रचलेल्या आहेत. त्याकाळातील स्त्रियांना श्रेष्ठ स्थान प्राप्त

झाले होते कारण त्याकाळातील शिक्षण पध्दती तशी होती त्याकाळातील मुलांप्रमाणे मुलींचेही उपनयनविधी होत असे. सख्येच्या या शब्दाने विवाह होईपर्यंत अध्ययन करणाऱ्या तरुणींचा बोध होतो.

ब्रह्मवादिनी या वर्गात अधिवाहीत राहून अखंड ज्ञानोपासना करणारी विदुशी स्त्रियांचा समावेश होत असे. त्यात गार्गीयाचक्यनी, गैत्रेयी, सुलभा, लोपामुद्रा इत्यादी स्त्रियांचा समावेश होतो म्हणजेच त्याकाळातील अध्ययनाबाबत व इतर ठिकाणी स्त्रीपुरुषात मुळीच भेद केला जात नसे. त्यावेळी बालविवाह पध्दती प्रचलित नव्हती, विवाह न करता चिरकाल ब्रह्मचर्य पाळून राहणारी स्त्रियांकडे समाज आधुनिक काळाप्रमाणे उपहासाने व चाईट दृष्टीने पाहत नसे. वैदिक उपहासाने व चाईट दृष्टीने पाहत नसे. वैदिक समाजात स्त्रियांना सन्मानाने वागविले जात होते.

उत्तर वैदिक काळातील स्त्रियांचे अधिकार व बंधने :

उत्तर वैदिक कालखंडात स्त्रियांच्या सामाजिक दर्जात व अधिकारात बरेच बदल झाले. हा कालखंडात स्त्रियांच्या दृष्टीने फार प्रतिकूल स्वरूपाचा होता. या काळात पुरुषांनी स्त्रियांना घराच्या चार भिंतीत डांबून ठेवले. पुरुष प्रधान संस्कृतिमुळे स्त्री त्याकाळातील चुल आणि गुल या संकल्पनेत गुलफटली होती. पितृप्रधान समाजव्यवस्थेत स्त्रिया चरितार्थ चालवित नसत. स्मृतीकाळात स्त्रियांची स्थिती शुद्रासमान झाली होती. त्याचा परिणाम खिला आर्थिकदृष्ट्या कायमपणे पुरुषांवर अवलंबून राहावे लागे. खिला कोणतेही अधिकार प्राप्त झालेले नव्हते. समाजात मुक्तपणे संचार करण्याचे तिचे स्वातंत्र्य या काळात पुरुषांनी हिरावून घेतले होते. खिला कोणतेही शिक्षण घेण्यास वेळ मिळत नसे. खिला स्मृतीकाळात धार्मिक समानतेचा अधिकार नव्हता. घराच्या चार भिंतीच्या आत तिचे जीवन मर्यादीत झाले होते. त्याकाळातील स्त्रिचे विवाह वय कमी झाले गेले आठ वर्षे हे वय मुलीच्या विवाहास योग्य वय मानले. घराच्या बाहेर सार्वजनिक राहा उत्सव इ. कार्यक्रमात एकटी राहणारी होणारा तिच्या बंधने लादली होती. त्याकाळात बालविवाह ही पध्दत रूढ झाली, त्यामुळे मुलींचे शिक्षण खुंटले मुलींचे उपनयन करण्याची प्रथा बंद झाल्यामुळे त्यांचा दर्जा शुद्राबरोबर ठरवून वैदिक गंत्र मुलींनी ऐकण्यास अपात्र ठरविले गेले होते.

मनुस्मृतीत स्त्रियांच्या बाबतीत काही चांगले उद्गार दिसून येतात. यज्ञ नार्थस्तु पुजन्ते रमन्ते तत्र देयता जेथे नारीची पूजा केली

जाते तेथे देवता वास करतात. जी स्त्री संतानहीन आहे जिच्या दोन्ही कुळात कोणीच नाही जी पतिव्रता विधवा किंवा रोगिणी असेल तर तिचे रक्षण सर्व लोकांनी करावे असे मनुस्मृतीत म्हटले आहे. माता या भूमिकेबाबतचे स्त्रीचे सर्वोच्च स्थान सर्वच स्मृतिकारांनी मान्य केले आहे. स्त्रियांचे आर्थिक हक्क व सवलती याबाबतीत अत्यंत अभिमानास्पद व उज्वल प्रकारची प्रगती स्मृतिकाळात झालेली दिसून येते. स्मृतीकाळात विधवांच्या पुनर्विवाहाला विरोध होऊन तो निंदनीय समजला जावू लागला. सतीच्या चालीविरुद्ध स्मृतिकारांनी जोरात आवाज उठविला होता. मनुच्या कल्पनेप्रमाणे स्त्रीजीवनाला स्मृतीकाळात जी कलाटणी मिळाली त्यातुनही स्त्रियांनी समाजात काही आदर्श निर्माण केले होते.

बौद्धकालखंड :

हिंदु समाजातील कर्मकांडाचा निषेध करून बौद्ध समाज अस्तित्वात आला होता. या काळात स्त्रियांना शैक्षणिक, सांस्कृतिक व धार्मिक क्षेत्रात मानाचे स्थान होते. पुरुषाप्रमाणेच स्त्रियांनाही मठात प्रवेश करण्याचा अधिकार होता. मठात राहून त्यांना अध्ययन करता येई. या क्रांतीकारक काळामध्ये सांस्कृतिक व धार्मिक क्षेत्रात सेवेची अनेक दालने स्त्रियांना खुली झाली. धार्मिक जिवनात व साहीत्यात स्त्रियांकडून उल्लेखनीय भर घातली गेली. स्वतः गौतमांनी स्त्रियांना संघात स्थान दिले.

मध्ययुगीन काळात स्त्री अधिकाराची कुचंबना :

हा काळ म्हणजे दिल्लीला मुसलमान राज्यकर्ते झाले तेव्हापासूनचा ते पेशवाई अखेर पर्यंतचा कालखंड होय. इ.स. ५०० नंतरच्या काळात स्त्रीच्या समाजातील स्थानांची घसरणुंडी सुरु झाली. इ.स. १२०० नंतर मुस्लीम राज्यकर्त्यांनी मुस्लीम स्त्रियांना पडदानशील ठेवले. त्यांचे अनुकरण उत्तरेतील राजघराण्यांनी केले व हळुहळु पडदानशीलपणा हा उच्च कुलाचे लक्षण समजल्या जाऊ लागला. या काळात वधुपित्याने वरास द्यावयाची हुंड्याची चाल रुढ झाली. या चालीचा स्त्रीचा समाजातील स्थानावर व अधिकारावर परिणाम झाला. नंतर मात्र पतीच्या संपत्तीची पूर्ण मालकी त्याच्या विधवा पत्नीस मिळू लागली. विधवा स्त्रीला जर मुलगा नसेल तर तिची संपत्ती तिच्या मृत्युनंतर तिच्या मुलीला मिळू लागली. म्हणजे लेकीवारसंना आईच्या नावाच्या संपत्तीवर तिच्या मुलीला संपत्ती मिळण्याचा अधिकार प्राप्त झाला.

मध्ययुगीन काळात महात्मा बसवेश्वरांनी स्त्रियांना त्यांचे न्याय हक्क, अधिकार आणि स्वातंत्र्य मिळाले पाहीजे अशी आग्रही भूमिका घेतली. उदा. मतस्वातंत्र्य, चांगले शिक्षण, चर्चे मध्ये सहभाग आणि आध्यात्मिक उपासनेची स्त्रियांना परवानगी त्यांनी दिली. स्त्रियांना विविध व्यवसाय करण्यासाठी आणि कुटूंबासाठी कमाई करण्या करीता बसवेश्वरांनी प्रोत्साहन दिले. जीवनाच्या कोणत्याही पातळीवर स्त्री ही अशुद्ध, अयोग्य व अस्पृश्य नाही असे त्यांच्या वीरशैव संप्रदायात म्हटले आहे. विधवा स्त्रिया धार्मिक कार्यासाठी अशुद्ध, अयोग्य व अस्पृश्य नाहीत. पतीचा मृत्यु झाल्यावर सती जाणे किंवा स्त्रीचे केशवपन करणे योग्य नाही. पतीच्या मृत्युनंतर मंगळसूत्र सोडून स्त्रियांनी इतर अलंकार काढण्याची जरूरी नाही, सती व केशवपन या प्रथा बसवेश्वरांच्या काळापासून बंद झाल्या.

वारकरी संप्रदायात स्त्रियांना भक्तीचा मार्ग खुला झाला. स्त्री ही स्वतःची उन्नती स्वतः करून घेवू शकते हे वारकरी संप्रदायातील सर्वच संतांनी आपल्या अभंगातून स्पष्ट केले आहे. या संप्रदायात संत जनाबाई ही श्रेष्ठ संत होवून गेली. तसेच वारकरी संप्रदायात मुक्ताबाईला श्रेष्ठ स्थान आहे. ज्ञानदेवांच्या कार्यात मुक्ताबाईचे कार्य मोठे आहे वारकरी संप्रदायात सर्व संतांनी स्त्री वर्गात नवा आत्मविश्वास निर्माण केला आहे.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील स्त्रियांचे अधिकार :

प्रबोधनकाळ कालखंडात इंग्रजांच्या बरोबर ख्रिश्चन धर्माचा प्रचार करणार्या मिशनऱ्यांचे भारतात आगमन झाले. स्त्रियांचे विश्व चार भिंतीतच कोंडून राहिले आहे. हे पाहून त्यांनी पुरुषांच्या बरोबर स्त्रियांनाही शिकविण्यास सुरुवात केली. सामाजिक कार्यकर्त्यांनी सती प्रथा, बालविवाह, पुनर्विवाह अशा सामाजिक अमानुष प्रथा दूर करण्याचा प्रयत्न केला. स्त्रियांच्या अधिकारांचे रक्षण करण्याच्या दृष्टीने कायदे तयार करण्यासाठी ब्रिटीश राज्यकर्त्यांची मदत समाजसुधारकांनी घेतली. उदा. सती प्रथा बंद करण्याचा कायदा, विधवांच्या पुनर्विवाहाचा कायदा १५ वर्षे पूर्ण झाल्यावर विवाहाला संमती देणे इत्यादी कायदे मान्य झाले.

आधुनिक महाराष्ट्राच्या प्रबोधनाच्या चळवळीचे आद्य प्रणेते व भारताच्या सर्वांगीण जागृतीचे एक श्रेष्ठ प्रवर्तक न्या. महादेव गोविंद रानडे यांनी धर्मसुधारणा, समाजसुधारणा, अर्थकारण व राजकारण या क्षेत्रात स्त्रियांच्या भूमिकेला खूप महत्व दिले. स्त्रि-शिक्षण, प्रौढविवाह, पुनर्विवाह इ. कार्यात सुधारणा केल्या स्त्रीला विविध कार्यक्षमतेची दालने खूली केली. देशासाठी व समाजासाठी स्त्री चांगले कार्य करू शकते हे समाजसुधारकांनी स्त्रीला पटवून दिले. महिलांची स्थिती सुधारण्याचा पहीला प्रयत्न ईश्वरचंद्र विद्यासागर आणि बेहरामजी मलबारींनी केला त्यांनी बालविवाह व विधवा विवाह थांबविण्यासाठी कायदे करण्याकरीता सरकारवर दबाव टाकला. त्यांनी महीलांची स्थिती सुधारण्यासाठी पुरुष आणि महीलांचे एकत्र संघटन केले आणि बंगालमध्ये ब्राम्हो समाज व मुंबईला प्रार्थना समाजाची स्थापना केली. इ.स. १९०४ ते १९११ या काळात स्वदेशी आंदोलनामुळे महीलांसाठी नवचैतन्य निर्माण झाले. १९०५ च्या वंगभंग आंदोलनामुळे स्त्रियांमध्ये एक प्रकारची जागृती निर्माण झाली. १९०५ हे वर्ष भारताच्या इतिहासात फार महत्त्वाचे मानले जाते. त्याकाळी जहाल आणि मवाळ या दोन गटांनी भारताची प्रतिष्ठा म्हणजे स्त्रीची प्रतिष्ठा असे मानले.

स्वातंत्र्यपूर्वकाळात स्त्रियांची दुःखे तसेच सामाजिक कुप्रथा दूर करण्याचा प्रयत्न झाला. महात्मा गांधींनी भारतातील महिलेला राजकीय क्षेत्रातील चळवळीमध्ये भाग घेण्याची प्रेरणा दिली. त्यामुळे महिलांमधील आत्मविश्वास जागृत झाला. त्यांच्यात नवचैतन्य निर्माण झाले. महिलांना देशप्रेमाची प्रेरणा देवून गांधीजींनी त्यांच्यातील सुसशक्ती जागृत केली. उदा. १९३० चा सविनय कायदेभंग, मिळाचा सत्याग्रह, दांडीयात्रा १९४२ चे भारत छोडो आंदोलन अशा सर्वच चळवळीत महीलांनी सक्रीय भाग घेतला इ.स. १९११ ते १९४२ पर्यंत भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी व स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी सरोजिनी नायडू यांनी मोठे कार्य केले.

स्वातंत्र्योत्तर काळखंडातील स्त्री विषयक अधिकारातील सुधारणा :

१५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला स्वातंत्र्य मिळाले. स्वातंत्र्यानंतर भारतीय स्त्रिया मुक्तपणे वाचक लागल्या, राजकीय क्षेत्रात सहभागी होऊ लागल्या. त्यामुळे स्त्रियांचा समाजातील दर्जा सुधारला. पंडीत जवाहरलाल नेहरूंनी सामाजिक परिवर्तनाच्या वृष्टीने बऱ्याच नव्या योजना आखल्या. त्यामुळे स्त्रियांच्या दर्जात सुधारणा झाली. स्त्रियांच्या प्रगतीसाठी अनेक कागदे केले गेले.

सध्याचे जग च शतक हे विज्ञान आणि तंत्रविद्येचे जग आहे. हजारो महिलांनी शास्त्रज्ञ आणि तंत्रविद्येचा क्षेत्रात प्रवेश केलेला आहे. काही महीला काही महीला सा तांत्रिक संशोधनात आणि प्रयोगशाळेत जबाबदारीची पदे सांभाळतांना दिसतात. अभियांत्रिकी आणि वैद्यकीय क्षेत्रातही महिला आघाडीवर आहेत. अंतराळ संशोधित, गणकयंत्रे, इंटरनेट ही नव्यिन क्षेत्रेही स्त्रियांनी काबीज केली आहेत. सध्या ग्रामिण भागात थोड्या प्रमाणात शिक्षण, बचतगट, वर्तमानपत्रे, टि.व्ही. यांच्या माध्यमातून स्त्रियांमध्ये जागृती झाली आहे आणि ती होणे ही काळाची गरज आहे. मात्र स्त्रियांचा होणारा छळ च हुंडाबळीचे प्रकार आजही घडत आहेत. यापेक्षाही महिलांवर शारीरिक च मानसिक अत्याचाराचे प्रमाण ग्रामिण भागात आजही मोठे आहे. गावाठी महीलांमध्ये शैक्षणिक च सामाजिक जागृती होणे गरजेचे आहे. सध्या स्थानिक पातळीवरील ग्रामपंचायत, पंचायत समिती, जिल्हा परिषद पातळीवर ५० टक्के आरक्षणाचा फायदा काही महीलांना मिळत आहे. परंतु त्या ठिकाणी पतीची लुडबूड सुरुच असते.

मातृत्वाचा गौरव करणार्या भारतात स्त्रीत्वाची मात्र उपेक्षा केली जात होती. पण सध्या भूगर्भापासून अंतरिक्षापर्यंत आज सर्वच क्षेत्रात स्त्रियांनी मोठी झेप घेतली आहे. त्यामागे काळाच्या पुढे पाहणार्या समाजसुधारकांच्या स्त्रिविषयक विचाराच्या कार्याचे संचित आहे.

निष्कर्ष :

भारतातील स्त्रियांना स्वतःचे विचार प्रगट करण्याचा, इतरांचे

तहणणे देऊन घेण्याचा, उत्कृष्ट शिक्षण घेण्याचा, चांगल्या आरोग्य सेवा मिळविण्याचा, शारीरिक छळापासून बचाव करण्याचा, वडीलांच्या संपत्तीमध्ये च इतर ठिकाणी समानतेचा, भारतीय संस्कृती जपण्याचा, मोठ्या स्वतःला चांगले अन्न घ्याण्याचा कोणताही कलह न करता जगण्याचा, पैशांसाठी अवैध व्यवसाय करायला लागत असेल तर त्याला विरोध करण्याचा, अडथळी बर्पापर्यंत विवाह न करण्याचा, गर्भजलपरिक्षा न करण्याचा, स्त्रीभ्रूणहत्या थांबविण्याचा, स्वच्छ पर्यावरण राखण्याचा इत्यादी अधिकार भारतीय स्त्रियांना आहेत. त्यामागे वैदिक काळापासून २१ व्या शतकातील पुढ्यांची भूमिका फार महत्वाची आहे. आधुनिक जगाचा बदलता चेहरा मोठ्या भारतीय स्त्रीने स्रियकारला आहे. गतिमात युगा बरोबर पुढे झेप घेण्याची योग्यता, सामर्थ्य भारतीय नारीकडे निश्चीतच आहे. रामाज नेहमीच तिची सत्यपरिक्षा घेत असतो. पण प्रत्येक वेळी आपल्या विलक्षण सामर्थ्याने ती तावून सुलाखून बाहेर पडते, तिचे कार्यकर्तृत्व आणखीनच उजळून उठते.

संदर्भ साहित्य :

१. गोटे शुभांगी-(१९९८) भारतीय स्त्रीयांचा दर्जा : एक तुलनात्मक अभ्यास, मराठी समाजशास्त्रीय १३ वी परिषद, शोध निबंध
२. महाराष्ट्र राज्य महीला आयोग अहवाल (१९९८)
३. धर्माधिकारी चंद्रशेखर- (१९९३) प्रस्तावना स्त्रिया आणि कायदा, स्त्री आधार केंद्र, पुणे १९९३,
४. गोखले प्रदीप - विषमतेचा पुरस्कर्ता मनु, सुगावा प्रकाशन पुणे (१९८३)
५. प्रा.सौ. माधवी कवि-, महीला कल्याण आणि विकास, विद्या प्रकाशन, नागपूर (२००८)
६. द.ना. धनागरे- संकल्पनांचे विश्व आणि समाजविषयक वास्तव, प्रतिमा प्रकाश, पूणे (२००५)
७. डॉ. सरोज आगलावे- स्त्री स्वातंत्र्यविषयक विचार, निरंतर शिक्षण धारा.
८. सौ. रजनी हिरळीकर- २१ व्या शतकातील भारतीय नारी, निरंतर शिक्षण धारा, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर